

ZSIBÓI GERGELY

Temetetlenek

Kettesben ültünk Bandival egy turistaszálloda filléres szobájában, Zágrábban. Volt már bennünk néhány sör, meg egy-két más is: rövid. Zágráb a polgárháborús ország fővárosának képét mutatta. Lelkes tüntetések zajlottak az utcákon, Jellacicot Belgrád felé tájolták (– Na végre, hogy ezt is megértük: – nyugtázta Bandi.). Máskor meg, mintha parancsra történne, mindenki vackára húzódtott, s ilyenkor a kis presszó kockás abrosza is lucskos lett a félelemtől. Sört ittunk, lányokra vadásztunk.

- Öreg! – lelkesedett Bandi – álljunk zsoldosnak, védjük meg ezeket a szerbektől!
- Hülyéskedsz? – ellenkeztem, pedig komolyan mondta.
- Miért? Ezt még úgysem csináltuk.

Ezt nem, de már annyi mást igen, együtt, Pesten. Éjszakába nyúló bulik, csajokkal vagy csajok nélkül, míg volt pénz. Amikor nem volt, elvállaltunk mindenféle munkát: építkezést, rakodást, pincérkedtünk homályos éjjeli lebujsokban, vagy könyvet árultunk telefirkált aluljárókban, decemberben.

- Ez még nem érv, Bandi. Mégiscsak lelőhetnek.
- Le, de nekem van egy kis történelmi törleszteniálóm.
- ...Hogy micsodád van neked?
- A szerbek, nem komálom őket, betettek nekünk is '20-ban.
- Ez nekem kevéske, hogy úgy mondjam: ez még nem üzlet.
- Üzlet – gondolkodott Bandi félhangosan – Üzlet: a magas zsold.
- Mennyi az a magas?
- Honnan tudjam? Én nem azért megyek.

Megyek: tehát már eldöntötte, én meg nem kérdezősködtem a zsold után, hanem pakoltam s mentem. Nem a zsold miatt, valami másért, Bandiért. Két lányt hagytunk otthon, félig-meddig menyasszonyokat: én Andit, Bandi pedig Vicát.

Itt ülök a padon egy kisváros temetőjében, s figyelem a kegyelettel érkezőket kezükben csokorral, gyertyával, mécsessel jönnek sorra. Halottak napja. Már van a levegőben valami tompa szürkeség, ami estét ígér, pedig korán van, de még nem szoktunk hozzá a megcsalt időhöz, még csak nem régen állítottunk az órán. Elnézem a nénikéket, amint a gyertyával bajlódnak, fúj a szél erősen, mert ilyenkor mindig fúj. Reszketeg kézzel próbálják felállítani a gyertyát, de nem sikerül, túl hosszú a szára és a szél is ledönti.

Mások fiatalabbak és ügyesebbek, hagyják, hogy a supermarketek helyettük megoldják a fiaszkót: műanyag mécseseket hoznak („Kettőt fizet, hármát kap!”): világoskéket, narancsszínűt és kombiné-rózsaszínt egész sereggel, hogy ez már majdnem farsang, s nem Mindenszentek. Csevegnek és rendezkednek, s miután mindent gondosan elsimítottak, továbbmennek egy másik porladozóhoz, ott is betérítik a sírt a sok műanyaggal, s gondolatban leltároznak: Ennyi megvolt, s még három hátra van. A nénike szemben egy csokrot rendezget, s megáll egy kicsit, nem szól. Vagy mégis, a szája mintha mozogna – bár lehet, maga sem tud róla.

Igen, így van ez jól: gesztusok és szavak is kellene az ünnephez, ha tartalmat fednek. Most már tudom.

A katonaelet kezdetben nem volt nehéz, tavasz volt, késő tavasz, s egyik oldalon sem hittünk abban, hogy ez az egész komoly lehet. Halottak persze voltak itt is, ott is, de nekik nem volt szerencsájuk – gondoltuk. Messzebb nem merészkedtünk.

A falu, amit tartanunk kellett, szétszórt házakból állt, a mi fogalmaink szerint nem is volt igazán falu. Mondtam is Bandinak.

– Van ilyen – válaszolta – csak nem az Alföldön, hanem a hegyvidéken, a Tátrában, Erdélyben.

– Nem voltam arra – feleltem kedvetlenül. (Később, talán két éve, jártunk Vicával odafenn Tátralomnicon – tényleg ilyen.)

A házak szétszórva, az egyikben horvátok, a másikon szerbek, minden házáért külön harc. Ha volt muníció rendszeren, éjszaka kibújtunk a vackunkból, a sötétben árkot ástunk, onnan tüzeltünk a szerbekre. Ha nem volt, feladtuk a házat, s visszavonultunk az erdőbe. A falu úgy nézett ki, mintha egy hatalmas, szeszélyes pocok túrta volna fel. Mindenhol földhányások, árkok.

– Mint az első világháborúban – mondta Bandi – pont úgy! Amit azután összetákolnak itt, azt bomlasztjuk most – nevetett. – Bomlasztja a rosseb, semmi közöm nekem ehhez – mondtam akkor.

Bandi történelmet hallgatott Pesten, megszállottja volt a Monarchiának, s egész Közép-Európának. Családjában dédapja óta öröklődött a katonai hivatás: tisztek voltak, csak ő lett bölcsész, s talán ezért vált most belőle zsoldos is itt, Horvátországban. Úgy gondoltam akkor legalábbis.

A hadnagyunk, Petar mogorva fiú volt, valahonnan Szlavóniából. Összegürített Frankfurton egy kétszintes házra való, „Németből” hozta a videót, hífit, fűnyírót és az Audit, aminek hasznát akkor látta leginkább, mikor a családját, s két váltás ruhájukat átlopta a nagyatádi menekülttáborba. Visszajött, hadnagy lett, s az elesett szerbekről leszedte az övcsatokat. Már volt néhány a sátrában.

Egyszer, úgy két hónap után lehetett – ez volt az első szabadság – visszavontak a hátsószámba, Zenggbe, két napra. Ránk fért. A Károly-úton jöttünk a frontról, melyet a mi királyunk (sorjában a harmadik a Károlyok között) építtetett – így mesélt Bandi az úton végig. Egy tizenöt ágyas barakkba helyeztek el bennünket – még fenyőszaga volt. Elhevertünk a priccsen, bámultuk a fa erezetét – furcsa szarkalábak – s fülünk sajgott a csendtől. Bejött egy hadnagy – mi már mind talpon voltunk – egy kis vasládát hozott. – Itt az első zsoldjuk – kedvetlen volt, olvasni kezdte a neveket, s leszámolta kezünkbe a bankjegyeket.

– Hát ennyiért – vigyorogtunk egymásra Bandival. Ennyiért.

– Na, fiúk – szólt a kis hadnagy, hogy dolgát bevégezte. – Estére jön egy busz értetek, és bevisz Rijekába – (– Fiuméba – javította ki halkán Bandi) – lehet mulatni. Szépek a lányok arrafelé – fordult még vissza az ajtóból. Legyintett és elmosolyodott, legalábbis úgy tűnt.

– Welcome to Croatia! – röhögött Bandi, miután a hadnagy kiment, s oldalba bökött: – Te, ezek velünk védetik meg a Hazát, s aztán feldobjuk még a turizmusukat is.

A lányok tényleg szépek voltak, csak drágák, de ez két hónap után nem is számított, pénzt meg eleget kaptunk a hadnagytól, csak valahogy nehezen váltunk

meg tőle. Minden jól is ment volna, ha Bandi nem kezdi el a hisztit, hogy látni akarja, milyen Kosztolányi Fiuméja, meg a kávéházak, meg a többi monarchiás vacak, amivel kezdtem már eltelni.

- Csajozni ráérünk később is – legyintett nagyvonalúan – de ide be kell lép-nünk, öregem! – s kezdett bevonzolni egy csupa-oszlop, csupa-konzol hatalmas épületbe.

- Öreg! Ilyet még Pesten se látsz, 100% Monarchia-érzés!

- Hagyd már Bandi, itt drágák a csajok.

- Cigányzene apám! Cigányzene, s originál bécsi fekete, ilyet Pesten nem szop-tál, fogadjunk!

Valóban, mintha nem is ugyanaz az ország lenne, mint ott lenn, Otočacnal. A terem tele volt jól öltözött turistákkal vagy zizis melegítőbe bújt újjgazdagokkal, a bárszéken kifent Tündérlék. (Persze Bandi nem arra indult.) Egyszóval kontrasztos volt, na. Igaz, békeidőben biztosan több turista lehetett, de azért így sem voltak kevesen.

- Ezek a katasztrófa-turcsik öregem! – hajolt át az asztal felett Bandi. – Nézd azt a krapeket ott – egyem a mandzsettáját – ez hazamegy a platina-műkörmöshöz, s leadja, hogy volt a háborús övezetben. A csajsi meg elfekszik a priccsen a csodá-lattól. Ennyi egy numera, apám! Welcome to Croatia!

Gondoltam, helyben vagyunk, s a lányokat kezdtem figyelni, de Bandit nem le-hetett leszerelni, témát váltott:

- Tudod, hogy ez a város a miénk volt, öreg? – A szemé csillogott. Tutira!, Fi-gyelj! Ezernyolcszázhatvanhétben oda adtuk nekik Szlavóniát – és számolta az ujján – a Határőrvidéket, Szerémséget, de ezt a várost nem, ez megmaradt nekünk. Érted? Csáktornyán veszel egy nagy levegőt, ugrasz vagy 250 kilométert, s otthon landolsz. Fiume: a magyar korona külső teste... A miénk volt, na!

- A tiétek vagy a miénk, fontos ez? – szólott át egy szakállas öregember a szom-széd asztaltól, ahol eddig csendesen szivarozott, s itta a gyomorkeserút.

- Te horvát vagy, vagy magyar? – hepciáskodott Bandi. – Horvát vagy magyar, morva, olasz, lengyel vagy erdélyi román, mind egyre megy – szavai mintha befele folytak volna, s nem kifele, s valahonnan nagyon mélyről fakadtak. – A miénk volt, a tiétek, Krakától Szarajevóig... mindnyájunké. Többet nem szólt, s Bandiban valahogy elhalkult a szó.

Felcsíptünk két horvát lányt, de sehogyan sem akart a dolog összejönni. Colát ittunk, s fanyar maradt utána a szájunk íze.

- Tisztára, mint Ferencjóska – mondta Bandi, amikor a hajnali szürkületben megálltunk a mólón kettesben.

- Kicsoda?

- A szivaros öreg a kávéházból.

- Ja, az öreg.

A következő hónapban nem kaptunk szabadságot, a szerbeket megerősítették odaátról.

Szinte naponta cseréltek gazdát a házak, amelyek már nem is voltak házak, csak egy-egy fal magányos felkiáltójele, s egy robbanástói messzire repült paladarab gondolatjele két árok zárjelében. Bandi homlokán megszükkült a haj, s nem borot-válta a szakállát. Kezdte számolni a lelőtt szerbeket – tizenegynél tartott akkor.

– Fogd be! – ordítottam, amikor a tűzharc közepén felkiáltott: – a hetedik! Persze többet ültünk most az erdőben, akadozott az utánpótlás, de a nyár kellemesen hűvös volt itt a hegyek között, csak az éjszaka volt kicsit kényelmetlen a hideg miatt: tüzet nem gyújthattunk. Zsebkéssel ettük a konzervet, s haraptuk hozzá a szikkadt kenyéret.

– Kínai – bökött a kincstári bicskára Bandi két harapás között. Csak bámultam rá, nem érttem.

– Kínai – ismételte – a bakancsod olasz, a zubbony kanadai, a dögcédulád svéd acél, a fegyvered meg... – az mindegy. Nem szóltam, megszoktam már a furcsa eszme-futtatásokat. – Diribdarabra esik szét minden, s mi lesz a helyébe? Kínai zsebkés, – s köpött egyet.

Ahogy itt ülök a temetőben – lassan sötétedik – egy kisebb mécses fénye megvilágítja a másik műanyagburkát: Made in Korea, – látom. Egy null oda, Bandi.

A negyedik hónap végén aztán mégis kaptunk két napot, mikor stabilizálódott a front. Otočac keresztül ismét Zenggbe vittek. Otočac még csendes volt, békés lefekvéshez készülődött. A szerbek házai törött szeműek, bennük sötétség. A kis teherautó fékezett hirtelen, s erősen megdőlt. Horvát sofőrünk veszettül káromkodott. Bandi kiugrott, hogy lecsillapítsa. Egy kislány miatt fordultunk majdnem az árokba. A kocs mellett állt és sírt, a babáját siratta, amit kettévágott és szétlapított a teherautó kereke. Bandi lehajolt, s két ügyes mozdulattal összeillesztette, kiegyengette a babát. – Mire megnő, meggyógyul – adta oda a kislánynak, aki ugyan nem értette, de bólintott, és átölelte Bandi nyakát. Egy pusztit is nyomott a szakállára.

– Innen is van egy emlékem, – de ezt már később mondta, Zenggben.

Másnap a busz nélkülünk ment el Fiuméba, pedig Bandi meg akarta nézni Krk hídját. – „Monarchiás darab” mondta. Útba esett volna, mégsem mentünk el. Zsebre vágtuk a zsoldot, s lézengtünk a kisvárosban. A házakon vastagon ült az idő.

– Zengg: szabad királyi város, kiváltságait Hunyadi Mátyástói kapta az ezernégyszáz-nyolcvanas években, az adriai kereskedelemben betöltött szerepe miatt. A város... – nem folytatta, csak legyintett, s előhúzta a kincstári bicskát. – Nézd ezt a kést, ezt a kínai vackot: rozsdamentes, rá van írva. De akkor mi ez? – bökött egy foltra a penge s a nyél találkozásánál. Aztán bedobta a kanálisba.

Azt hiszem akkor kezdtetek megérteni öregem; ott a Jurisics-vár tövében, szemközt a Villa Palmával, melynek a homlokzatán az 1900-as évszám állott. És már nem bántam, hogy nem mentem a többiekkel Fiuméba, bár előző este még elmentem volna.

Beültünk egy teraszra, fagyalaltot ettünk és kávé ittunk, a járókelők megbámulták a zubbonyunkat, vagy elfordították a fejüket.

– Nem írtam Vicának – szólalt meg Bandi.

– Én sem Andinak.

Igaz, időnk sem lett volna, mert társainkat nagy hirtelen hozták haza, és gyorsan felpakoltak bennünket is, s vittek vissza a frontra. Nem szóltak nekünk semmiről, csak az volt furcsa, hogy már Otočac előtt megálltunk. Petar, a hadnagyunk felkötött karral csak annyit mondott: a város elesett. Bandi még morgott valamit egy törött babáról, de a felbolydult tábor zajától nem hallottam. Aztán két nap múlva Bandi is elesett.

Először Andit kerestem meg, mikor hazajöttem Pestre, egy fehérzoknis üzletkötővel élt együtt, férjhezmenésre készülődött. A beszélgetés rövid volt és nagyon kínos az ajtófélfá közében. Az ajtó nyitva, én a küszöb egyik oldalán, ő a másikon,

benről vízcsobogás hallatszik, meg egy villamos borotva zümmögése. – Nem győztelek várni. – Megértem én bólintottam. – Nem írtál – kapott a szón Andi. – Nem, nem írtam. – Pedig... – Hagyjuk..., jól vagy? – Megvagyok, jól élünk – intett a zümmögés irányába. – Persze, ennyi elég.

Az ajtót már majdnem becsukta, de még utánam szólt: – Legyünk barátok. Jó? – Jó. – Azóta nem láttam.

És még mindig itt ülök egy ismeretlen kisváros ismerős temetőjében. A szemközti síron a szél összekuszálja a virágokat, de ott vannak: „Akkor halunk meg igazán, mikor mindenki elfelejt” – olvasom egy fejfán.

Másnap támadtunk, visszavettük Otočac külső házait, s ott vackolódtunk be kiegészített falak és szétforgácsolt gerendák között. A hajunk már kócosra nőtt, a szemünk alatt egy sötét, mély vonás, mintha az álcáfesték ivódott volna bele a bőrünkbe, s a mutatóujjunkban egy ín néha önkéntelenül megrándult. Egy nagyobb ház takarásában ültünk naphosszat, ha nem voltunk őrségben, vagy éppen nem lőttek ránk. Néha kis tüzet is gyújtottunk – bár nem volt szabad a füstje miatt, – de a szerbek is így tettek, s mi sem használtuk ki. A napok már hidegebbek voltak – a fogunk összekocant.

– „Mire a falevelek lehullanak”...: nevetett Bandi a régi nevetéssel. De másnap – éppen a konzervet ettük a kincstári bicskával – egy dán és egy horvát fiú egymásnak ugrottak valami kicsiségen.

– Új fiúk – nyugtáztam Bandinak – ezért van.

– Szétesnek a dolgok már bennünk is, nemcsak körülöttünk, azért van – legyintett Bandi, aztán másnap golyó érte. Azonnal meghalt.

Vicát is felkerestem, rögtön Andi után. Kávéval kínált – jó meleg volt – és sós keksszel. Megszokta már Bandi hiányát. (Haláláról én értesítettem, csupán egy-két szóval, melyeknek csak értelmük van, de tartalmat nem takarnak) Beszélgettünk erről-arról, hogy mi van Pesten. Ott maradtam nála.

Nézem a sírokat magam körül. A gyertyák fénye már élesebb. Mindenszentek napja van. A sírok: egy hant, egy fakereszt. Ennyi. S ami alatta van: csont, s néhány makacsul megnőtt szőröcsomó. Minden darabjaira esett? Igen, s mégis, ezek a sírok itt tartóztatnak, mert időtlenek: egy hant s egy fakereszt, mint valahol Otočac mellett, s mint a Jurisics-vár Zengben, aminek párját megtaláltam Kőszegen, Gyulán, Galíciában, s bizonyára Csehországban, Ausztriában is.

... Persze sírok másfélék is vannak, filmen láttam: Amerikában nincs hant. Talán ott könnyebb temetni és eltemetni, könnyebb a sírt elhagyni, ott földbe lapul, s öt lépés után már nem is látod. A szépen kifaragott fejfá mindent eltakar. De ezek a sírok, itt körülöttem másak, a fakereszt múltba néz, s a sírhant visszahív nemcsak öt lépés, de tíz év távolából is.

Vicával elmentünk a sírhoz, ott, Otočac mellett.

A hantnál ketten álltunk: Petar, a hadnagyunk, akinek háza volt Eszék mellett, és én. – Jó fiú volt – mondta Petar ima helyett – csak nem vigyázott magára eléggé.

– Számolta a halottjait – mondtam.

– Mint én az övcsatokkal?

– Nem, ő nem azért.

Az utóbbi két hónapban tényleg nem vigyázott. – Ugyanúgy leterít egy tétova, vaktában lőtt golyó, mint egy célzott. Hát akkor nem mindegy? – és számolta tovább a halottait.

Aztán én is számolni kezdtem, tizenháromig jutottam, pont, mint Ő. Más emlékem nem is nagyon maradt a hátralevő időből. A zsoldot megkaptam, elköltöttem, szinte üres zsebbel érkeztem haza. Tizenhárom halott, és ami előtte volt, számolatlanul, meg némi aprópénz: ezt hoztam haza.

Vicával jól éltünk: ő sokat keresett, én sokat olvastam... és utaztunk: Tátralomnic és Kőszeg, Krakkó, Gyula és Bad Ischl. És végül Otocac. És ott, a sír mellett valami felhasadt bennünk. És hazatértünk után szétváltunk, egy lakásban éltünk és mégis külön. Vica felfedezett magának egy kis egyházat, melyet egy rajongó vezetett, aki úgy akarta megváltani a világot, hogy mezítláb járt. Alig láttuk egymást: Vica a közösségbe járt, én a sarki presszóba és rossz amerikai sört ittam. A szájam íze fanyar volt, mint ott, Fiumében, azon a hajnalon. Nem tudtam aludni, vagy ha mégis, nehezek voltak az álmaim, s terhükkel ébredtem reggel. Vica az igazságot kereste, de csak a lelki mesterére talált, aki az egyház pénztárával és Vicával hamarosan Nyugatra szökött.

Sötét vesz körül, üresedik a temető, a szél ismét feltámad, s a hantok, kereszték imbolyognak a gyertyalángban. A virág a szemközti síron már titokban fonnyadni kezd: „Akkor halunk meg igazán, ha már senki sem emlékszik reánk”. Ez a virág az én törött babám az otocaci úton, az öreg szivaros a fiumei kávéházban, a zenggi Jurisics-vár, Tátralomnic és Kőszeg. Ennyi maradt s ez is szilánkokban. A Károly-út már nem vezet sehova, sem a krki híd. Rozsdamentes acélbicska egy kanális mélyén rozsdásodik, és svéd gyártmányú dögcédula valahol Otocac mellett, a föld alatt. Tizenhárom szerb, és a többi számolatlanul. Ezek maradtak.

Elővettem a mécsesemet: kicsi volt, szerény, de a lángja meleget adott. Leraktam egy elhagyott sírra: „Akkor halunk meg végleg, ha már elfelejtenek”.

Temessük el őket, Bandi. Tegyük őket mélyen a föld alá, hordjunk rá hantot. Temessünk el mindent.

Hogyha lehet.

